

KURTUBA

Isnam TALJIĆ

Sve što je na Zemlji Mi smo kao ukras njoj
stvorili da iskušamo ljude ko će se od njih
ljepše vladatii, a Mi ćemo nju i golom leđinom
učiniti.

KURTUBA

Može li uopće biti moguća ova priča?
Opravdava li to što se ona uistinu dogodila da
je treba i zapisati?

Pad Kordove, sokole moj?

Ne poriče se da je Kurtuba prestigla sjaj i
veličinu Bagdada i Konstantinopolja. I da na
Zemlji nije izniknuo veličanstveniji grad. I da
je svijetlila u evropskim tminama poroka sve
dok nju nije progutao mrak srednjovjekovne
Evrope. Ali je ostala štnja o onome šta je i kako
je bilo. Muk.

Bilo je pitanje dana kad će se ovo zbiti.
Magrib se o svom jadu zabavio. I on se raspadao
na više država. Odatle više nije mogla pristići
pomoć. Sa više vladara, Endelus je konačno
prepušten sebi i križarima.

U Ubdu je muslimanima ugovoroo o predaji
zajamčeno da odu iz grada ukoliko ostave sav
imetak. Potpisao je Alfonso Osmi. Svećenici iz
Rima su zahtijevali da on ispuni i ugovor kojim
se obavezao prema ratnicima svetoga križa.
Gračani Ubda nisu napustili grad. U danu

predaje je ubijeno šezdeset hiljada muškaraca,
žene i djece. Toliko ih je prodano u roblje.

U Saragosi je ubijeno najmanje četrdeset
hiljada muslimana.

U...

Na redu je bila Kordova.

Napad je predvodio kastiljski kralj
Ferdinand. Branioci su se oduprli. Uslijedio je
uobičajeni kukavičluk napadača – spremnost
na dugu opsadu. Opsada je potrajala sve dok
branioci nisu ostali bez hrane. hrane. Ferdinand
nudi ugovor da odnesu koliko mogu ponijeti.
Bez upotrebe zaprega koje bi vukla marva ili
sami ljudi. I bez ikakvog oružja. Kurtubljeni
zahtijevaju da odlaze u većim grupama kako bi,
budu li prevareni, uništili grad oni koji ostaju.
Svećenici iz Rima pristaju na ustupak kralju
Ferdinandu – da budu ubijeni samo odrasli
muškarci, a da ostale prodaju u roblje. Kurtuba
je bila prebogat grad. Ferdinand nije popustio
svećenicima.

U zbijegu sam tražio Nemruddinovoga
sina Hamzu. Pred svim jadom sam se branio
razmišljanjem šta je on ponio sa sobom. Jedno
me zanimalo u njegovome prtljagu.

Hamzu sam dobro upamtio po knjizi kojoj
ne znam naslova, a ni imena autora. Nijedno ni
drugo nisu bili značajni ni Hamzi onoga dana
kad je kupio tu knjigu. Bila je lijepo ukoričena,
obimna, ispisana lijepim rukopisom na
posebnom papiru.

U Kurtubi je bilo više trgova s dućanima. Bilo je i mnogo bezistana. I pijaca na otvorenom. Osim uobičajenih, bilo je i raznoraznih drugih pijaca. Pijaca ptica. I među njima posebna, na kojoj je trgovano samo papagajima. Više pijaca cvijeća. Pijaca na kojoj je nuđena samo edeluzijska svila. Grnčarska pijaca. Kujundžijska. Zlatarska. Kolarska. Sabljarska... Bilo je više pijaca nego igdje.

Najpoznatiji, najpriznatiji i najpovlašteniji je bio bazar u kome su prodavane i kupovane knjige. Mada je u Kurtubi bilo mnogo velikih natkrivenih trgovišta, bilo je dovoljno reći Veliki bezistan, pa da se zna da je to ovaj. Jedino je on bio otvoren i poslije džume. Petkom se i u Kurtubi nije radilo. To pravilo je toliko uvažavano da bi njegovo narušavanje predstavljalo svetogrđe i uopće nije bilo potrebe da šurta obavlja nadzor nad pijacama i dućanima.

Ugođaj džume je nastavljan šetnjom parkovima i posjetom bezistanu knjiga. U njemu bi, u tri sata popodne, započinjalo nadmetanje u kupovanju knjiga.

Odlazio sam tamo i prepuštao se uživanju. Bilo je i mnogo znatiželjnika sličnih meni. Oni su, svi lijepo odjeveni, dolazili i porodično; očevi sa djecom i, nerijetko, sa suprugama i roditeljima. Grickali su hurme i pržene sjemenke tikvi misirki. Djeca su se zabavljala lizanjem šećerlema. Još veća radost su im bile lizalice od šećernih vlati. One su, bijele i nataknete uokolo šarenoga drvenog štapića, izgledale poput najmekše raščešljane vune na preslici ili značajno uvećane raspućene čahure svilene bube. Krupni smotuljci iscicanog šećera su brzo nestajali topeći se već pri samom dodiru s usnama ili ostajali na njihovim nosićima. Jesu li to poslasticu zato prozvali šejtan-halvom?

Posmatrači su zaposjedali stolice u redovima uzdignutim uokolo. U sredini su bili kupci. Da bi se tu zauzelo mjesto, trebalo je založiti pozamašnu svotu novca. To je, da bi se isključila sumnja u nečasnost namjera, bilo jamstvo njihovoga nadmetanja. Čim bi, u cjenkanju, neka knjiga prevršila unaprijed ostavljeni novac, dražba bi bivala prekidana za onoliko koliko je bilo potrebno da oni koji su i dalje zainteresirani doplate predviđeni dodatni iznos. Od toga je bio izuzet glavni bibliotekar Velike biblioteke.

On je samo podizanjem desnog kažiprsta davao do znanja hoće li se i adlje nadmetati. Nije time uzdizana država ili umanjivano povjerenje spram ostalih zainteresiranih, niti da bi se ikako okrnjio njihov ugled, nego je time priznavan značaj najveće i najvažnije biblioteke na svijetu.

Toga petka kad nije moglo biti da ne zapazim Nemruddinovoga sina Hamzu licitator je neuobičajeno mnogo puta proglašavao pauze. Cijena je podizana i nakon što se prestao ukazivati prst glavnoga bibliotekara Velike biblioteke. To je bio znak da knjiga nije toliko vrijedna kao što se čini, pa većina preostalih na narednoj pauzi nisu povećavali svoje novčano jamstvo. Ali, toga dana su ponude skokovito narastale između preostale dvojice – Nemrudinovoga sin Hamze i Sahara Čelebije.

Šejh Čelebi je možda bio bogatiji i od tadašnjega vladara Kordobe. I ne samo po tome što je skupo plaćao knjige. Niti se o Saharu Čelebiji se nije moglo čuti kao o hrđavom insanu. Da su bili u prilici, pakosnici ga ne bi pošteđjeli otrovnih ogovaranja. Nije imao svoje dućane u Kurtubi. Bogateći se, pridonosio je bogatstvu Kurtube. Ne cjenkajući se previše i nikad ne postavljajući ponižavajuće niske cijene, kupovao je robu od mjesnih zanatlija i prodavao ih širom islamskoga svijeta i, gdje je god mogao biti koliko-toliko siguran, i po Urubbi.

Da je bio inadžija, Sahar Čelebi je i sad da ne popusti i domogao bi se te lijepo ukoričene i, na posebnom papiru, prelijepim rukopisom ispisane ovelike knjige. Ali, on je prišapnuo svojim ljudima da izvide ko je taj šejh s kojim se cjenka. Prilikom prve naredne pauze, nakon što su obojica položili jamstvo, šejh Čelebi je blago ispod ruke prihvatio šejha Hamzu i pozvao ga ustranu. Izdvojili su se od ostalih.

– Šejh-Hamza, molim Allaha da ostane milostiv prema tebi i da te i dalje obasipa Svojim blagodatima. Allah mi je svjedok da ti ne lažem: premašena je i preuveličana vrijednost te knjige. Dalje podizanje cijene bi dovelo do toga da nam se podruguje sva Kurtuba. To nije dobro za naš ugled, ali nije ni presudno. Naš ugled bi se sam odbranio od zlih jezika. Važnije je to što se nas dvojica više ne ponašamo dostojno spram knjige i što ovolikom cijenom umanjujemo značaj mnogih mnogo boljih i znatno manje plaćenih

knjiga. Zato predlažem da se dogovorimo. Odbit ćemo novu ponudu o povećanju cijene. Onaj koji uzvukuje cijene bit će prinuđen vratiti se na prethodni iznos. Tada će jedan od nas dvojice povisiti svoju ponudu za samo jedan dirhem, a drugi će odustati. O tome bismo se trebali dogovoriti. Zato ne znam tražim li previše od tebe pitanjem zašto ti je stalo do ove knjige.

Nemruddinovome sinu Hamzi nije trebalo da se raspituje o sagovorniku. Kao i sva Kurtuba, i po liku je prepoznao Sahara Čelebiju i dobro znao da je neuporedivo moćniji od njega. Ali, glas mu je bio pribran:

– Čestiti šejh-Sahare, zahvalan sam Allahu, Koji mi je omogućio da se ti sa mnom upustiš u ravnopravan razgovor. Ti si mene, šejh-Sahare, oslovio mojim imenom, ali mogu pretpostaviti, s pouzdanjem da ne griješim, da ti o meni ni približno ne znaš koliko ja o tebi. Ja sam postao imućan čovjek i ispunjavam svoje obaveze koje proizlaze iz moga imetka. Država zna koliko uzima, a Allah zna koliko dajem sadake i da moja lijeva ruka ne zna koliko to činim desnom rukom. Nastojim ne izostajati ni od pomaganja u primjerima koji su opravdani. Znam da smo mi narod Knjige, ummet kojem je Objava počela riječju «Ikre». Shvatam da je to najveličanstvenija zapovijest koja se ikad ikome mogla izreći. To znači da je Bog nama naredio čitanje. Kad sam se, uz Božiju pomoć, obogatio sa svojim radionicama u kojima se izrađuje najkvalitetniji papir, tražen na sve strane svijeta, a od mene ga kupuju i tvoji nabavljači, u novoj kući sam najljepšu prostoriju odvojio da u njoj bude moja privatna biblioteka. To ne znači da će se tim blagom koristiti samo moja porodica. Moje knjige bit će dostupne svakome dobronamjerniku. Ne precjenjujem svoje preskromno razumijevanje u knjige i imam savjetnike koji mi obrazlože koje knjige trebam kupiti. Iako volim doći u Veliki bezistan, ja ne kupujem. Danas sam se pouzdao u svoje poznavanje knjige kao čovjek koji se razumije u svoj posao. I neupućenome je jasno da je ova knjiga ukoričena veoma kvalitetno, da je između njezinih korica veoma mnogo listova, da je papir izuzetno kvalitetan i ispisan rijetko viđenim krasnopisom. Zato želim imati tu knjigu.

I odgovor Sahara Čelebije je bio pribran:

– Čestiti Nemruddinov sine, , kad si mi pojasnio, shvatam da sad više o tebi znam nego što sam znao. Dobro mi je poznato zaštitno ime tvoga papira i tvojih radionica. Sad znam da si ti vlasnik «Deftera». Sad mi je jasnije i zašto je papir iz tvojih radionica najkvalitetniji. Tačno je sve što si rekao o knjizi za koju se nadmećemo. To ti znaš i bolje od mene. Ali, nijedan od tvojih savjetnika koji tebi pomažu u odabiranju sadržaja knjiga koje ti kupuješ ne bi ti odobrio da ovu platiš ni dirhema više od cijene koja je dostignuta našim cjenkanjem. Njezin vanjski izgled značajno premašuje vrijednost onoga šta u njoj piše. I ne pomišljam poreći da je veoma važno i kako knjiga izgleda. Naprotiv. Kao što pridajemo važnost tome kako izgleda Mushaf u našoj kući i s koliko se pažnje brinemo o njegovome čuvanju, nikako ne smijemo smetnutnuti s uma da pazimo kako izgledaju i ostale knjige koje imamo u kući. Ipak, možemo li se složiti u tome da knjigu knjigom čini ono što u njoj piše? I, nisam ti sve ovo rekao da bih ovu knjigu preoteo o tebe. Ti si zaslužio da ona tebi pripadne i trebaš pregorjeti još samo taj jedan dirhem. Ja ću tražiti da se vrati dostignuta cijena, a ti ćeš odštjeti. Potom ćeš ti povisiti za taj dirhem, a ja ću odštjeti. I, knjiga je tvoja. Nejma prijevare. Ako si i od koga čuo uvjerljiv dokaz da sam nekad nekoga prevario, nemoj postupati ovako.

Onaj koji je uzvikivao cijene je oglosio da je istekla pauza. Sahar Čelebija je pružio ruku. Nemruddinov sin Hamza je prihvatio pružanjem svoje. Čvrsto su zatresli stisnute desnice. Zatim su se, različitom putanjom, uputili ka svojim mjestima. Uz to, sasvim sigurni da ih treći čovjek nije mogao išta saznati o njihovoj nagodbi.

I ja to svjedočim. Sve je tako. Bio sam na prozoru iznad njihovih glava. Niti sam se trudio da bih bio nečujan. Zato su obojica više puta trznuli pogledom prema meni i zadovoljno ga spuštali.

Sve se završilo kako su se dogovorili.

Sahar Čelebija je i dalje redovno dolazio u Veliki bezistan. I cjenkao se. Često je to činio mimo pravila dobrog poznavaoa knjiga. On je to bio, ali je i kupovanje knjiga bilo njegova strast. Velika i lijepa.

Šejh Hamza se petkom poslije džume više nije nadmetao u kupovanju knjiga. Nastavio je dolaziti u Veliki bezistan. Nije bio takav čovjek da bi odustao od kupovanja. U tome su ga zastupali njegovi savjetnici. Znam to. Često mi je bio u vidokrugu i uvijek bi mi bilo drago što ga vidim. Onda, dok su se dogovarali, zavolio sam ih obojicu i htio sam im to pokazati, pa sam im skretao pažnju na svoje prisustvo, a i njima je bilo milo. Iznenađeni pogledi bi im se ispunili zadovoljstvom kad vi me ugledali.

Šejha Sahara sam ubrzo prestao viđati. Saznao sam i zašto. Preselio se. U svojim traganjima za najispravnije zapisanom knjigom «Hiljadu jedna noć», nastanio se u Bagdadu. Možda je i prestao za njom tragati, zadovoljan što može zanoćivati u tome gradu.

Blago li se njemu i teško li se Nemruddinovu sinu Hamzi.

Upratio sam Hamzu među stotinama hiljada ljudi koji su napuštali Kurtubu. Rijetko je iko odlazio bez nade da se neće ubrzo vratiti. Uzdali su se da ovako ne može ostati. Svijet se nikako neće pomiriti s uništavanjem svoje nezvanične prijestolnice. I sami kršćani će morati preispitati šta su počinili. A i halifa na mašriku se neće moći s time pomiriti. Nisu znali ni kako se zove, niti u kom je gradu sada sjedište halifata, ali su bar znali da je opet jedan halifa i da to znači rukovođenje razvodnjenom silom opet s jednoga mjesta. A i dalekoj Anadolji, čulo se, izrastala je velika nada u snagu Turaka koji su jačali. Ako ništa, ako se i s sa sjeverozapada Ifrikije ne mogu nadati pomoći, što se ne bi dogodilo više puta viđeno čudo da se u u samom Endelusu uzdigne vladar koji će ga ujediniti?!

Kako god, većina Kurtubljana, i bogatih i siromašnih, ostavili su svoje najvažnije dragocjenosti. Neko na nekom neprimjetnom mjestu u duvaru, ispod praga – na čuvanje zmiji čuvarući, zaturali među rogove na tavanu, zakopavali u trapu i po avlijama ili ih, u zaptivenim staklenkama, spuštali u rupe s ugašenim krečom, kakvih je bilo po zabačenim dijelovima bašči u pozadini svake kuće.

Je li moj dobri Hamza postupio tako? Ili je na neki od ostalih mnogobrojnih načina sklonio svoju knjigu? Ili je, na uštrb teških zlatnika, odlučio ponijeti sa sobom?

To me zanimalo.

Kretao se sporo. Više pod teretom onoga što je nosio u njedrima, po džepovima i u vreći natovarenoj preko leđa nego što je bio prisnut godinama. Nije bio dovoljno mlad, ali nije bio ni star. Tek je napunio pedeset drugu godinu. Je li to dob s kojom se nagine starosti? Ne počne li se stariti čim dijete kmečne kad se pojavi na ovome svijetu? Ali, dječije odrastanje se nikako ne može nazvati starenjem. Poslije dođe još ljepši period – mladost. Tada insan bude mlad. Ali, mladost? Mladost je ludost. Ne pita džabe starost gdje joj je bila, čime se bavila, njezina mladost. Mladost nikad i ne prestane ukoliko se čovjek osjeća mladim, pa koliko god bio star. Ipak, postoji starost. Razdiobu između nje i mladosti čini zrelo doba. Svi vele, najbolje godine života...

Dobri moj Hamza, kako li te nose tvoje godine? Kako li se ti nosiš sa svojim godinama? Pogotovo kad kroz život ne gaziš sam, kad si gažen ili i zgažen? Kako? Jadno i gadno. Eto kako.

Tako kako sam vidio da su se prema njemu kršćani ponijeli već na prvoj busiji izvan Kurtube. Nisu samo prema njemu, ali su i prema njemu. Ne može biti da kabadahije nisu bili dobro obaviješteni o svakome. Ili su im ovo činili njihovi sugrađani kršćani. Ionako su se Goti od dobrovoljaca Rimske crkve razlikovali po tome što su na sebi imali vučija krzna, a vitezovi su imali kacige i oklope te psima izvezen veliki križ. Što ne bi i Goti iz Kurtube navukli vučija krzna? Inako ih, sa osušenim krznom vučijih glava prebačenih preko svojih glava, niko ne bi razlikovao od ostalih. Samo su im oči virile kroz razjapljene čeljusti.

Prvi koji je prišao Nemruddinovu sinu udario ga je pesnicom povrh nosa i između očiju. Sljedećeg trena je Hamza zatekao sebe kako čuču u blatu s ispruženom šakom punom krvi. Dok se, ošamućen, popridizao, drugi ga je nogom udario između nogu. Kako je padao, odbacio ga je novi udarac nogom u slabine. Razulareni, nisu obraćali pažnju ni šta urliču. Psovali su mu Pejgambera i majku božiju. Rekli su mu da dobro znaju da je on naoružavao muslimane i mučio kršćane. I mora da je ponio i oružje. Šutali su ga s noge na nogu da bi ga

smakli sa džaka, na koju pao i ležao po njemu. Sve su istresli. I odabrali ono što im je moglo biti najmanje vrijedno. Knjigu.

– Aha! Tajni spisak kršćana koje je trebalo pogubiti!

Prostenjao je:

– To je samo knjiga o...

– Ovo je tajni način zapisivanja naših imena!

Stenjao ej:

– To su harfovi, arapsko pismo...

Umiješao se «vuk» koji je stajao postrani:

– Popustite ga. Ispravno govori!

Obratio se Hamzi:

– Ja sam im predvodnik. Mi smo čuli da ste vi Mauri pismeni i da imate svoje pismo. Ako smo pogriješili, priznat ćemo. Dozvat ćemo prvoga Gota koji je živio s vama i kojega ste natjerali da nauči vaše pismo. Nek nam pročita šta piše.

Onaj je počeo dozivati. Hamza je razumijevao jezik i čuo je da doziva da priđe neki Got koji je dovoljno pismen i zna čitati arapsko pismo.

Na to su ljudi u vučijim krznima počeli kurjački zavijati i neljudski se cerekati, pa izgurali jednoga između sebe koji je bio bez krzna. Imao je metalnu kacigu na glavi. S otvorima na očima, spuštala mu se preko lica sve do iznad usta. Taj je preuzeo je knjigu. Skinuo je kacigu. Da bolje pročita? I samo odmahivao, a potom potvrđivao klimajući glavom naprijed-nazad.

– Žao mi je – rekao je vučiji starješina.

– Ovaj naš i vaš Got odriče da je to knjiga na arapskom i potvrđuje da je to tajni spisak s kršćanskim imenima.

– Nije moguće. Pokažite mu ponovo... Gospodine... – i Hamza je ustao, pa, nejmajući snage zadržati se na nogama, grčevito se uhvatio za plašt vojnika bez kacige.

Plašt se razbucao i na vojnikovim prsima se ukazao veliki križ.

Križar je bacio knjigu u blato i, sav razdragan, nastojao oponašati zavijanje svojih prijatelja u vučijim krznima. Oni su ga podržavali.

Njihov starješina je pridigao Hamzu, obrlio ga pridržavajući ga uza se i izveo ga iz grupe.

– Tu si popisao imena kršćana koje je trebalo ubiti. Knjiga je debela. Tvoja krivica

je neodbranjiva. Ali bismo se mogli nagoditi. Koliko si platio tu knjigu u Velikom bezistanu, toliko ćeš dati meni. I nećeš samo ostati živ. Dobit ćeš i svoju knjigu.

Nemruddinov sin je iz njedara izvukao kesu s dukatima i odbrojao koliko je trebalo.

– Toliko?

– Toliko.

– Tačno toliko?

– Toliko, samo što nije u bakrenim i srebrenim dirhemima, nego je ovo u zlatu.

– Da ti povjerujem? Ili da pozovem nekoga ko zna? Onaj tamo, s lisičijim krznom, što pridržava vučiju glava, onaj je tvoh najbliži komšija... Ali ću ti povjerovati.

Got je zagrlio Nemruddinovoga sina i vratio ga do njegovih razbacanih stvari. Hamza je podigao knjigu i brisao je od sebe. S mukom se prisageo i nastojao ubaciti razbacane predmete u razbucani džak.

– Rekao sam, samo život i knjiga! – zagalamio je predvodnik čopora.

Hamza je ispustio vreću i pokušao se pridići.

– Šalio sam se – kazao je predvodnik. – Pokupi to i nosi mi se s očiju. Da te više moje oči nisu vidjele!

Nemruddinov sin se ponovo prisageo, pokupio šta je mogao i, više polusaget nego uspravljen, umiješao se među novu grupu pristiglih sugrađana.

Ubrzo ih je čekala još jedna busija, pa još jedna, još jedna, pa... Na svakoj su ponekog odabrali i s njima činili i gore nego što su s Hamzom. Neke bi tukli sve dok ih ne bi utukli. Nekima su odsijecali uši. Od nekih su tražili da skinu svu odjeću, pa im zatezali mlohovo splovilo i po njemu povlačili nožem. Nekima su na prsima zarezivali znak križa.

Njega nisu ni pipnuli.

Zbijegom se već pronesio šapat olakšanja da je pred njima još samo jedan vučiji brlog. Zatim će na brisani prostor kojim niko ne vlada, pa se naći među braniocima Mursije.

Uvijek ima neko ko zna više, ko je dobro obaviješten...

Na posljednjoj busiji su izdvojili i Hamzu. Pred očima mu je treperilo, ali bi se smio zareći

da je već vidio ovoga koji mu je prvi prišao i ošamario ga. Taj Got je bio u lisičijem krznu. I još jednom, s druge strane lica. I drugi put ga je ošamario. Tako nije mogao odmah ni pasti. Onda ga je Got pridržao, pa potapšao po ramenu.

– Dobro, da vidimo šta imaš u vreći.

Strgnu vreću i istrese je:

– Aha, knjiga kupljena za velike pare u Velikom bezistanu. Sad ćeš je po istoj cijeni otkupiti i od mene.

Hamza opet razveza kesu iz njedara obješenu oko vrata. Usfali mu, pa dodade iz džepa.

– Dobro – kaza mu Got s lisičijim krznom koji je nespretno držao oguljenu kožu sa vučije glave na svojoj glavi. – Dobro! – i propusti ga da prođe, a onda ga opet povuče za rame. – Ovo je tvoje – kaza. – Zaboravio si to u mojoj ruci.

Na dlanove mu istrese zlatnike. Sve koje je bio uzeo.

– I da te moje oči više nisu vidjele!

Kako Nemruddinov sin krenu, opet bi zaustavljen povlačenjem za rame.

– Ti zaboravio zlato, a ja knjigu. Pošteno sam ti je platio. Do zadnjeg zlatnika. Ako nejmaš povjerenja u svoje oči, prebroj! – i istrže mu knjigu i odgurnu ga.

Kako ga je gurnuo, to Hamzu pokrenu. I nastavi teturajući se. Obdrža ravnotežu i produži. Opet se zatetura, ali se održa na nogama. I nastavi. I još tako. I još. I još malo. Još samo malo. Tako su ga i zgrabile nečije ruke. On im se potpuno prepusti.

Prema njihovim bijelim dugim haljama pred svojim oborenim očima, sinu mu da bi mogao biti ili u Džennetu ili među braniocima iz Mursije.

Dvojica Mursijana su ga natovarili sebi između ramena. Jedan se prisageo i pokupio ostatke njegove vreće.

Je li mu mogla naumpasti knjiga? Hoće li se okrenuti?

I zamakli su, a nije se ni pokušao osvrnuti.

I bolje je što nije. Onaj lisičnjak je rastvorio knjigu, bacio je pod noge i skakao po njoj. Dugo je u tome uživao. Kad mu je to dojadilo, podigao je pogled.

– Gdje je onaj?! – zavika.

Zavika samome sebi. Ostali njegovi su bili zaokupljeni svojim plijenjenjem i batinanjem izbjeglica.

– Gdje je?! Nisam mu dozvolio da ode! Nismo se tako dogovorili! Gdje si nestao, komšija!

Dozgađen njegovom zadnjom riječju, nisam imao više šta tražiti na suhoj grani navrh visokoga stabla. Samo sam povio krila i spustio se u Kordovu. Nisam letio. Kao kad se lovački soko obruši na zeca, mislila sam na najbliže kube Velike džamije.

Pala je Kurtuba.

Padaa je mrak.

Spustila se kiša. Uspostavila se vodena zavjesa između nebesa i zemlje.

Bio je posljednji dan koji je u kalendaru Kurtube označen mjesecom ševvalom. Dvadeset treći dan ševvala. Šesto trideset treća godina prema muslimanskom računanju vremena. Anno domini hiljadu dvjesta trideset šestog. Prema oba kalendara, nedjelja.

Budan, sanjao sam strašan san.

Čime su gradovi gradovi? Čine li grad njegovi građani ili grad gradom čine građevine? Je li to što je ostalo mogla biti Kurtuba? Nije. To što je ostalo bilo je Kordova.

Koliko je god bila u opasnosti, koliko se god mislilo da je pitanje godine, mjeseca, dana, sahata kad će pasti i da će to biti čim se napune dekiki, izgledalo je da nikad neće. Sada, odjednom, nejma je.

Nejma je.

Vrijeme je podmireno.

Nejma je.

Kao da je nikad nije ni bilo.

Nejma.

Iako je do isteka toga mjeseca bilo još sedam dana, hvatao se mrak nad posljednjim danom ševvala u Kordovi.

Pala je Kurtuba, pala je noć, pala je kiša. Nije se smicala vodena zavjesa između nebesa i ovoga komadića Zemlje. To me povratilo. Pokislome kao kokoš, moje otvorene oči su ugledale brdo knjiga na glavnom gradskom trgu

i pobjednike koji gledaju u nebo, i psuju nebo, i zavijaju vratova zadignutih prema nebu.

Kiša im je omela radost. Pogasila vatre.

Kad bi mogle planuti, uz plamen bi skakali i nazdravljali. Radovali bi se. Ovako, ne mogu pirovati.

Oni se boje noći i vatrom bi razgonili tminu svojih duša.

Nisu skinuli vučije kože s osušenim vučijim glavama. Takvi su opsjedali Kurtubu i takvi su umarširali u Kordovu.

Knjige su zapalili sutradan.

Nije se pojavio bijeli dim. Suknuli su crni oblaci. Knjige su bile mokre. Nakvašene knjige su potpirivane velikom vatrom stalno pridodavanih suhih drva. Uz suho je gorjelo i sirovo. Hiljade, stotine hiljada knjiga. Milion knjiga. Dva miliona...

Bi li Božijem prijatelju, velikom pejgemberu Ibrahimu bilo teže gledati ovo, dok je, danima i noćima, među gromilama naslaganih drva, gorjelo brdo knjiga, ili mu je bilo teže dok je, u brdu naslaganih drva, bio u vatri koja je gorjela danima i noćima?

Sedamnaest noći i dana je trebalo da izgore knjige, svaka posebno ispisana rukom, i da ostane gomila pepela.

Vjetar je još deset dana raspuhivao pepeo.

Kad je vjetar očistio glavni trg u Kordovi i rastjerao smrad izgorjeline, pokazalo se da je nestalo i sedamdeset osam najljepših kuća kojima je bio oivičen glavni trg.

Ne zna se koliko je sačuvano knjiga iz Velike biblioteke. Zna se da su veliki inkvizitori iz nekih odjela Biblioteke izdvajali knjige, a neodabrane između njih su nabačene na vatru.

Velika džamija je očerupana kao ciganska kokoš, sve osim kamena, i zakovano svih devetnaest kapija koje su vodile unutra. Krov Velike džamije su pridržavale hiljadu dvjesto devedeset tri mermerne palme. Unutra je i počinjala njezina čarolija je. Dva i po hektara pod svodovima je obasjavano kao da je to musala u pola bijela dana. Odnoseno je i svih osamdeset velikih lusteri, svaki sa po hiljadu

svjetiljki, i hiljadu četrsto četrdeset pet stojećih svjetiljki.

Krov munare je bio u obliku dva zlatna i jednoga srebrenoga nara. Svaki nar je težio jednu tonu. Narovi su isječeni i zlato i srebro razneseni u komadima.

Nakon što su muslimani bili prinuđeni potpisati ugovor, kojim je građanima Mursije vladar Aragonije James obećao slobodu i sigurnost. Svećenici iz Rima su se pobunili. Kršćanska vojska je ušla u grad, ali je James većini muslimana omogućio da iziđu. Oni su se skrasili u gradu Rešaka. Tu su ostali deset godina i protjerani i odatle. Svećenici nisu bili zadovoljni nagodbom, pa je muhadžirima iz Rešake postavljena zasjeda u blizini gradića Verkala. Razdvojili su muškarce od žena. Muškarci su ubijeni, a žene odvedene u roblje.

Sokole moj, i baš su tako su završili oni koji su nastanjivali Mursiju, Rešaku i Verkala?

I Kurtubu.

Ni Kurtubljeni nisu preživjeli zasjede koje su im, dvanaest godina kasnije, nakon Pada Mursiuije i Rešake, postavljene kraj Verkala.

Dugo je Kordova samo spominjana samo kao žalostan, jadan, hladan, opljačkan, pust, napušten, prazan grad.

Prošla su tri stoljeća da bi bila otkovana jedna vrata na Velikoj džamiji. Narod u crkve ulazi samo na jedna vrata. Najveći arhitekti Španije su Veliku džamiju trebali pretvoriti u katedralu.

Najlakše im je bilo sa zvonikom. Kad je munara mogla izdržati dvije tone zlata i jednu tonu srebra, moći će i teška mesingana zvona. Munara je pretvorena u zvonik. Otada su crkveni zvonici građeni na način kordovske munare. Kako tada, tako i danile.

Sa samom crkvom je bilo neuporedivo teže. Nije bilo druge nego je izgraditi u samoj džamiji. Nazvana je Katedralom bogorodicinog uznesenja. Ogromni oltar na zapadnoj strani im se učinio nedovoljnim, pa je postavljeno još šest oltara i naredane hiljade ikona. I takva, katedrala je ostala izgubljena u prostranstvu bivše džamije.

– Kutija koja stane u drugu kutiju nikako ne može biti veća od kutije u koju je stavljena – kazao je tadašnji vladar Španije Sharles Peti kad su ga doveli i kad je vidio šta je napravljeno. Pripisuje mu se i da je rekao: «*Uništeno je nešto što je bez premca u svijetu*», ali bi manje manje oogohulništvo od tih izmišljenih riječi bilo da je odobrio da se sruši katedrala.

Osmanest kapija je ostalo zakovanao. I danas-danas su zatvorene. U crkve se ulazi na jedna vrata.

Sokole moj, može li uopće biti moguća ova priča o Kurtubi i Kordovi? Opravdava li to što se ona uistinu dogodila da je treba zapisati?

Sve je previše nevjerovatno i pothranjuje muk koji stoljećima traje o tome. I sam bih sebe razuvjeravao da u Endelusu nije bilo ono što je bilo da se sve to nije ponovilo petsto godina poslije toga u zemlji Bosni, a i o tome je, na isti način, već zametnuta zavjera šutnje.

Španjolka Rosa Menocal, «The Ornament of the World»: Srpska armija je 1992. počela granatirati Nacionalnu biblioteku u Sarajevu. Svrishodno je uništeno blizu dva miliona knjiga i više od 100.000 manuskripta. Ista armija je isti scenarij primijenila na Orijentalnom institutu u istome gradu. Spaljeno je više od 5.000 jevrejskih i islamskih rukopisa. Zasto? Otkad su biblioteke postale strateški ciljevi? I napadi na ove sarajevske dvore pamćenja su se odigrali s razlozima koji nisu drukčiji od onih koji su vodili spaljivanju knjiga u Španiji te sakaćenju i uništenju dvorova pamćenja širom Endelusa. Nikako ne može biti slučajno da su paljevine u Sarajevu bile tačno na 500-godišnjicu pada Granade i progona muslimana i jevreja iz toga grada.